

Мирослав Янакиев

ГРЕШКИ, КОИТО СЕ ДОПУСКАТ В ЖЕЛАНИЕТО ДА БЪДЕМ КРАТКИ*

Първо изискване пред дописниците е да пишат по-кратко. Не бива да бъдем разточителни със словото, не бива да казваме с двадесет думи това, което можем да кажем с десет. Но има твърде много хора, които поради недостатъчното познаване на българския език в стремежа си да бъдат кратки правят такива съкращения, че изразът им става ненормален от гледището на нашия книжовен език. Изразът им става грозен, звучи неестествено.

Неправилното съкращаване е резултат от това, че пишещият не познава добре законите на българския език.

Много от тези закони обаче не може да се намерят в граматиката. Те все още не са разкрити от науката и стоят в тази сфера на нашето съзнание, която обикновено наричаме усет. Човек с добър езиков усет не би допуснал такива грешки. Но усетът не е нищо друго освен отражението на езиковия строй в съзнанието на отделния човек.

Примерите, които създават нашия усет, постепенно се натрупват в съзнанието. Те не идват изведнъж. Те не могат да дойдат и от въздуха. Те могат да дойдат само по пътя на слушането и на четенето. Друг път няма.

Няма вроденост в усета. От кого научаваме българския език? От средата, в която живеем. А ние живеем в среда, която говори по определен начин български, и след това пишем за всички българи. Този начин на говорене, който сме усвоили от нашите околни, от нашите близки, не винаги е пригоден за всички българи. Някъде ние усещаме това. Никой от софиянците например, които са израснали в Софийско, не би употребил „сакам“ в своя статия. Той ще напише „искам“, защото е научил, че думата „сакам“ не е пригодена за общуване с всички българи. Някъде обаче ние не усещаме така ясно непригодността на нашите езикови навици за общуване с всички хора. Почваме да пишем и да говорим така, както говорят нашите близки. А другите българи не са доволни от това. Срещаме се с тая трудност и тогава в желанието си да пишем правилно, почваме да се престараваме, почваме да си мислим, че всичко, което ни е присъщо при говоренето, при писането не бива да се използва.

В стилистично отношение именно резултат от такива престаравания са и грешките, допускани поради желанието да бъдем

* Във в.: Вечерни новини. Бюлетин за нашия дописник и кореспондент, 1956, № 7, с. 7–10. Из лекцията, изнесена в курса по български език за дописниците.

кратки. В българския език има и прости, и сложни изречения. Когато човек говори, не мисли дали употребява прости или сложни изречения, той най-често си служи с прости изречения.

Когато пишем, обратно, ние се стремим като че на всяка цена да употребим най-сложните изречения в нашата реч. А сложните изречения крият редица опасности, защото не можем да се опрема на усета си при изграждането им. Конструираме ги въз основа на недостатъчно надеждни образци – писмени източници (книги, по-често вестници).

Думите в езика се свързват по определен начин. Начинът, по който една дума се свързва с други думи, се нарича рекция или управление на думата. Най-голям брой грешки в нашата практика се дължат на това, че ние не държим сметка за управлението на думите в сложните изречения.

Ето пример на погрешно построено сложно изречение: „Смирненски разбира, убеден е във всемирната роля на Великата Октомврийска социалистическа революция“. Тук „Смирненски разбира“ е първото просто изречение, „убеден е във всемирната роля на Великата октомврийска социалистическа революция“ – второто. Какво е погрешното в това сложно изречение? Ние постоянно се учим на краткост, постоянно се мъчим да избягваме повторенията и авторът е решил да избегне повтарянето. Той би трябвало да каже така: „Смирненски разбира всемирната роля на Великата Октомврийска социалистическа революция. Той е убеден във всемирната роля на Великата Октомврийска социалистическа революция“. Явно е, че тук в двете изречения се споменава „всемирната роля на Великата Октомврийска социалистическа революция“. Авторът бързо, почти автоматично е съкратил думите, които биха се повторили. Но получената сложна синтактична цялост е погрешна, защото глаголят „разбирам“ се свързва с „всемирната роля на Великата Октомврийска революция“ направо, а вторият глаголен израз „убеден е“ не може да се свърже направо. Той изисква едно „в“. „Разбирам“ и „убеден съм“ имат различна рекция, различно управление. Оттук невъзможността да съкратим едното от двете еднакви пояснения.

Едното от двете повтарящи се пояснения може да се съкрати само ако е свързано с пояснявания израз по същия начин, по който е свързано с другия поясняван израз другото, оставащото пояснение. Иначе можем да избегнем повтарянето с помощта на различни заместници на пояснението, например местоимения.

Как трябва да се редактира посоченият за пример погрешен израз? Той би трябвало да получи следната форма: „Смирненски

разбира всемирната роля на Великата Октомврийска социалистическа революция. Той е убеден в тази роля.“

Друг пример: „Освобождението на селяните от експлоатацията и нищетата може да дойде само в съюз и под ръководството на работническата класа“.

На какво се дължи грозотията на този израз?

И тук авторът е искал да бъде много кратък, много сбит, та е насъбрал три изречения в едно. Какво е имал предвид той най-напред? Имал е предвид да каже така: „Освобождението на селяните от експлоатацията може да дойде само под ръководството на работническата класа.“ След това се е досетил, че ако каже само „под ръководството на работническата класа“, няма да е достатъчно. Нужно е било да каже, че същевременно селяните са „били в съюз с работническата класа“. Той е сложил „в съюз“ пред „под ръководството“, но не е съобразил, че изразът „под ръководството“ се свързва с „работническата класа“ с помощта на предлога „на“, а „в съюз“ – само с помощта на предлога „със“, т. е., че изразите „в съюз“ и „под ръководство“ имат различна рекция. Получила се е първата грешка в изречението.

Освен това на автора е дошло на ум, че не е достатъчно да каже за селяните: „Те са били освободени от експлоатацията.“ Той е решил, че е нужно да добави: „Те са били спасени от нищетата.“ Така се е стигнало до „освобождението на селяните от експлоатацията и нищетата“. В желанието си да бъде кратък, авторът е свързал с „освобождението на селяните“ не само „от експлоатацията“, но и „от нищетата“. А „от нищетата“ смислово не може да се свърже с „освобождението“.

Как трябва да поправим това изречение? Трябва да си послужим с повече думи. Ще кажем най-напред: „Селяните може да бъдат освободени от експлоатацията само под ръководството на работническата класа.“ След това с ново изречение ще добавим: „Само в съюз с нея, селяните ще се спасят от нищетата, в която живеят.“

Още един пример: „Бакалов не познава и не използва заслугата на Димитър Благоев като литературен теоретик и практик.“ Най-напред авторът е написал „Бакалов не познава заслугите на Димитър Благоев като литературен теоретик и практик“. После е добавил след „познава“ чрез знак за вмъкване „и не използва“. Той е искал да бъде кратък – вместо да добави цяло изречение, поставил само „не използва“.

Но да видим какво се е получило. Той не се е съобразил с рекцията, управлението на думата „използува“. Думата „познавам“ може да се свърже със „заслуги“, но съчетанието „използу-

вам заслугите на някого“ има смисъл, който съвсем не съответствува на замисъла на автора. Да „използуваш заслугите на някого“ ще рече да ги „изкористваш“. Добре е да „използуваме“ „постижения“, „опит“ но не и „заслуги“.

Изречението би трябвало да получи следната редакция: „Бакалов не познава заслугите на Димитър Благоев като литературен теоретик и практик. Той не използва неговите постижения в литературната теория и практика.“

Още един пример: „Това повишава съзнанието и дълга им (т. е. на войниците) към изпълнение изискванията на военната клетва“. Каква грешка има и тук? Да се повишава „съзнанието“ може, но да се повишава „дългът“ не може. Думата „повишава“ не може да се свърже с думата „дълг“. Авторът е помислил първоначално само за „съзнанието“, а след това се е досетил, че трябва да се каже нещо и за „дълга“ и е добавил накратко „дългът“. В желанието си да бъде кратък авторът е конструирал неправилно изречението.

Как трябва да се поправи този израз? Като се раздели на три изречения. Краткостта ще отстъпи пред нуждата да се избягнат граматическите грапавини: „Това повишава съзнанието им и ги кара да чувствуват по-ясно дълга си към народа, подтиква ги да се съобразяват с изискванията на военната клетва.“ Изразът е подълъг, състои се от повече думи, но никой от читателите няма да се измъчва, когато го чете.

Друг пример: „Правата на партийните организации и на партийните комисии до какъв служебен ранг могат да се занимават с комунистите и може да вземат отношение към тях, са ясно указани в инструкцията на ЦК на БКП и директивата на политическото управление на МНО.“

Най-напред изречението е било следното: „Правата на партийните организации и на партийните комисии са ясно указани в инструкцията на ЦК на БКП.“ Но след това този, който е писал, се е сетил, че трябва да обясни за какви „права“ става дума. Вместо да употреби отделен израз, той е решил да пхне обяснението си вътре в готовото изречение, но не е съобразил, че думата „права“ не може да се свърже с косвен въпрос (изречение, започващо с въпросителна дума). Авторът е трябвало да формулира мисълта си с повече думи, за да се избегне граматическата неправилност: „Правата на партийните организации и партийните комисии са ясно посочени в инструкцията на ЦК на БКП и политическото управление на МНО. В тях е обяснено с комунисти до какъв ранг могат да се занимават партийните организации и партийните комисии.“

Последен пример – на фирмите на някои обушарски предприятия четем „Производство на обувки и услуги“. В желанието си да

бъдат кратки тези, които са направили фирмата „Производство на обувки“, не се съобразили, че „производството“ не може да се свърже с „услуги“.

Би трябвало да се пише: „Производство на обувки“ и под него без „и“ – „обущарски услуги“.

Какви изводи се налагат от разгледаните примери? Да се въздържаме от добавки към написано веднаж изречение. Налага ли се някаква добавка, тя да се формулира с отделно изречение, като при това непременно после се прочете внимателно написаното заедно с добавката.

Трябва да се стремим към краткост вътре в рамките на изречението, а не към свеждане на цели изречения до кратки вставки в други изречения. Да се стремим към повече точки и по малко запетаи и тирета! Тогава мислите ни ще бъдат по-ясно и по-достъпно изразени.